

מצוה ה

מצות שחיטת הפסח

לשחוט ביום ארבעה עשר בניסן בין הערבים, שה תמים זכר בן שנה, או גדי, בבית הבחירה^א. וזה נקרא קרבן הפסח. שנאמר [שמות י"ב, ו'] ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל בין הערבים.

וענין המצוה הוא, שמתקבצין אנשים מישראל לחבורות, ולוקחין מן השוק או מביתם^ב גדי אחד או שה, תמים זכר בן שנה, ושוחטין אותו בעזרת בית המקדש ביום ארבעה עשר בניסן בין הערבים, ואחר כך לערב אוכלין אותו בין כולם אחר מאכלם, שמצותו לאוכלו על השובע^ג.

משרשי מצוה זו, כדי שיזכרו היהודים לעולם הניסים הגדולים שעשה להם השם יתברך ביציאת מצרים^ד.

דיני המצוה, כגון זמן שחיטתו ביום אימת, ושהוא נשחט בשלש כתות בעזרה, וכי דוחין שבת עליו, ודיני מנויו, וקריאת ההלל עליו, ותקיעת חצוצרות, ויתר פרטיה, מבוארים במסכת פסחים [דף נ"ח ע"א ואילך].

ונוהגת בזכרים ובנקבות, בזמן הבית^ה.

והעובר עליה, במזיד ולא עשה פסח חייב כרת^ו, בשוגג, אינו מביא קרבן, לפי שהוא אחד משלשה חטאים שבזדון כרת ואין בשגגתן חטאת, והן זה, ומגדף, ומבטל מילה^ז.

ה. בא עשה ב'. רמב"ם עשין נ"ה, הלכות קרבן פסח פ"א. סמ"ג עשין רכ"ג.

ה. א. כדכתיב בדברים ט"ז, ה': לא תוכל לזכות את הפסח באחד שעריך אשר ה"א נתן לך, כי אם אל המקום אשר יבחר ה"א לשכן שמו שם תזבח את הפסח, ואף בשעת היתר הבמות לא היו מקריבין את הפסח בבמת יחיד (רמב"ם פ"א מק"פ ה"ג), וראה לקמן מצוה תפ"ז. ב. כדכתיב לקמן שמוח י"ב, כ"א: משכו וקחו לכם, ובמכילתא ורש"י: משכו, מי שיש לו צאן, וקחו מי שאין לו. ג. פסחים ע' ע"א. ד. ובמורה נבוכים ח"ג פמ"ו כתב: אמנם החקים המיוחדים בפסח, והוא שיאכל צלי אש לבד, ובבית אחד, ועצם לא תשכרו בו, כל אלו טעמים מבואר, כי כמו שהמצה מפני החפזון, שלא היה שם פנאי לעשות תבשיל ולתקן מאכלים, ואפילו להתאחר לשבור עצמותיו ולהוציא מה שבהן נאסר וכו', ואין עם החפזון פנאי לשבר העצמות, ולא לשלוח ממנו מבית לבית וכו', להראות החפזון והמהירות, כדי שלא יתאחר אחד מהם ולא יוכל לצאת וכו', וצוה לעשות הענינים ההם לנצח, לזכרון איך היה הענין, כמו שאמר ושמרת את החקה הזאת למועדה. ה. וברמב"ם פ"ו מהל' בית הבחירה הט"ו כתב: לפיכך מקריבין הקרבנות כולם אעפ"י שאין שם בית בנוי. ובאחרונים האריכו כביאור דבריו. ו. כדכתיב בבמדבר ט', י"ג: והאיש אשר הוא טהור ובדרך לא היה וחדל מעשות הפסח ונכרתה הנפש. ז. לפי שחטאת אינה באה אלא על לא תעשה, ופסח וכן מילה [לעיל מצוה ב'] הן בעשה, ומגדף [לקמן מצוה ע'] משום דהוי לאו שאין בו מעשה.

מצוה ו

מצות אכילת בשר הפסח

לאכול בשר הפסח בליל חמישה עשר בניסן, על פי תנאים שבכתוב^א, שנאמר [שמות י"ב, ח'] ואכלו את הבשר בלילה הזה. ומשרשי מצוה זו, מה שכתבנו בשחיטתו^ב, כדי לזכור הנסים הגדולים שעשה לנו האל שהוציאנו מעבדות. דיני המצוה, כמה חייב כל אחד לאכול ממנו לכל הפחות, והנמנין עליו איך יתנהגו עד שיאכלוהו, שלא לצאת מן החבורה, ושלא ישנו, ויתר פרטיה, מבוארים בפסחים [דף ס"ו ע"א ואילך]. ונוהגת בזכרים ובנקבות.

והעובר עליה ביטל עשה. וכלל גדולי בכל התורה לכל שאומר שיבטל מצות עשה, שכופין אותו בית דין, אם יש כח בידם, עד שיקיימנו.

מצוה ז

שלא לאכול הפסח נא ומבושל

שלא לאכול בשר הפסח נא ובשל כי אם צלי אש, שנאמר [שמות י"ב, ט'] אל תאכלו ממנו נא ובשל מבושל במים כי אם צלי אש. הענין הזה, שלא יאכל אותו קודם גמר בישולו ואפילו בצלי, וזהו פירוש נא, שהבשר שהתחיל בו מעשה האור ונצלה מעט ואינו ראוי לאכילת אדם עדיין נקרא נא. אבל כשהוא חי לגמרי שלא התחיל בו האור כלל, אין זה בכלל לאו דנא ללקות עליו משום אל תאכלו ממנו נא, אבל אסור מדאוריתא, שכל שאינו צלי אש אסרה התורה דרך כלל^א. ופירוש בשל, שבישלו במים או בכל משקה או במי פירות, שנאמר ובשל מבושל, ריבה הכל^ב. משרשי מצוה זו, מה שכתוב בשחיטתו^ג, לזכור נס יציאת מצרים. וזהו

ו. בא עשה ג'. רמב"ם עשין נ"ו, הלכות קרבן פסח פ"ח. סמ"ג עשין רכ"ה.

ז. יג, בא לאו א'. רמב"ם לאוין קכ"ה, הלכות קרבן פסח פ"ח. סמ"ג לאוין ש"נ שנ"א.

ו. א. והוא שיהיה צלי, ושיאכל בבית אחד, ושיאכל עם מצות ומרורים, סה"מ להר"מ. ב. עיין לעיל מצוה ה' ובהערה ד'. ג. כתובות פ"ו ע"א: במצות עשה כגון שאומרים לו עשה סוכה ואינו עושה, לולב ואינו עושה, מכין אותו עד שתצא נפשו.

ז. א. וביטל מצות עשה, שנאמר צלי אש, הא שאינו צלי אסור, ר"מ שם ה"ו. ב. כדדרשינן בפסחים מ"א ע"א. ג. לעיל מצוה ה'.

שנצטוינו לאכול צלי דוקא, לפי שכך דרך בני מלכים ושרים לאכול בשר צלי, לפי שהוא מאכל טוב ומוטעם, אבל שאר העם אינם יכולים לאכול מעט בשר שתשיג ידם כי אם מבושל, כדי למלא בטנם. ואנו שאוכלים הפסח לזכרון שיצאנו לחירות להיות ממלכת כהנים ועם קדוש ודאי ראוי לנו להתנהג באכילתו דרך חירות ושרות¹. מלבד שאכילת הצלי יורה על החפזון שיצאו ממצרים ולא יכלו לשהות עד שיתבשל בקדרה².

דיני המצוה, כגון אם עשהו צלי קדירה או סכו במשקין או במי פירות או במים או בשמן תרומה, מה דינו, ויתר פרטיה, מבוארים בפסחים [דף מ' ע"ב]. ונוהגת בזכרים ונקבות, בזמן הבית. והעובר עליה ואכל נא או מבושל לוקה. וכן אם אכל שניהם כאחת לוקה מלקות אחת, ששניהם לאו אחד לדעת הרמב"ם זכרוננו לברכה³. והרמב"ן זכרוננו לברכה מנה אותן שני לאוין, וכתב [בהשגותיו לשורש התשיעי] שלוקין עליהן על כל אחד ואחד, דכיון דכתיב אל תאכלו כי אם צלי אש, מיפרט בנא ומבושל למה לי, שמע מינה ללקות על כל אחד ואחד מן הפרטים.

ואמר זכרוננו לברכה כי בכל המצות יהיה המניין כן, שכל הנפרטים בתורה אחד אחד והם דברים חלוקים נמנה כל אחד למצוה אחת בחשבון המצות, כגון זה דנא ומבושל, וכן אתנן ומחיר, ושאור ודבש⁴ וזולתם. ואמנם בענין המלקות יש חילוק בהם, שכל הנפרטים בלאו אחד אין לוקין עליהם אלא מלקות אחת, כגון אתנן זונה ומחיר כלב, ושאור ודבש, משפט גר יתום⁵, וכיוצא בהן כולן, אבל הלאוין שיש בהן כלל ופרטים⁶ בתחילה או בסוף, כגון זה הלאו שפורט נא ומבושל וכולל אל

ד. ב"ב ליתא תיבה זו. ה. ב"ב — "וגוי" כלשון הפסוק שמות י"ט, ו'. ו. כדרשין בחולין קל"ב ע"ב בשאר קרבנות מ"למשחה" במדבר י"ח, ח'. ז. ב"ב "כדי לבשלו". ח. כמ"ש במורה נבוכים הג"ל במצוה ה' הערה ד'. ט. כמ"ש בשורש התשיעי וז"ל, והמין השני הוא שיבא לאו אחד יאסור דברים רבים עטופים קצתם על קצתם וכו', שאינו חייב אלא אחת להיותו לאו שבכללות וכו', נמנה אותו מצוה אחת כפי מה שהשרשו בזה השרש שלא ילקה אחד שתי מלקיות משם אחד בשום פנים וכו', שאנחנו נמנה זה הלאו מצוה אחת ולא נמנה לא תאכלו נא מצוה אחת ולא תאכלו מבושל מצוה אחרת, אחר שלא ייחד לכל ענין לאו בפני עצמו ולא אמר אל תאכלו ממנו נא ולא בשל מבושל, אבל בא בלאו אחד כולל שני ענינים ועטף אחד מהם על האחר, ובשני מפסחים אמרו אמר אביי אכל נא לוקה שחים, מבושל לוקה שתים, נא ומבושל לוקה שלוש, וזה כי הוא סובר שלוקין על לאו שבכללות וכשאל נא עבר על שני לאוין, אחד מהן אל תאכלו ממנו נא, והשני לאו נלקח מכלל, כי הוא אמר לא תאכלו אלא צלי וכבר אכלו בלתי צלי, וכשאלו נא ומבושל לוקה לפי דעתו שלש וכו', ורבא אמר אין לוקין על לאו שבכללות, איכא דאמרי חדא מיהא לקי וכו', והאמת שהוא לוקה אחת בין שאכל נא או מבושל או נא ומבושל אחת בלבד הוא לוקה, ולכן נמנה אמרו יתעלה אל תאכלו ממנו נא ובשל מבושל מצוה אחת. עי"ש באריכות וראה מ"ש הרב המחבר לקמן מצוה קס"ד. י. לקמן מצוה תקע"א. יא. לקמו מצוה קי"ז. יב. לקמו מצוה תקע"ז. יג. בדפוסים "ופרטו".

תאכלו כי אם עלי אש, וכן בנזיר^י כולל מכל אשר (יצא) [יעשה] מגפן היין לא יאכל [במדבר ו', ד'], ואחר כך פורט חרצנים וזג וענבים^ט לחים ויבשים, באלו וכיוצא בהן לוקין עליהן על כל אחד ואחד, כי ריבוי הפרט שלא היה צריך יורה על המלקות על כל אחד ואחד, כמו שאמרנו. והרבה הרב ראיותיו על זה בעיקר התשיעי בספר המצות שלו שאין חשבון הלאוין כחשבון^{טז} המלקיות.

וזה שאמרתי שהרמב"ן זכרנו לברכה ימנה כל הנפרטים בשמם אחד אחד מצוה בפני עצמה, דוקא כשהם חלוקים בענין כמו שכתבנו, כגון שאור ודבש, אתנן ומחיר, אבל במקום שהענין אחד אף על פי שנפרטין בשמות חלוקים לא נמנה זה כי אם מצוה אחת, כגון כל הבכור אשר יולד בבקרך ובצאנך [דברים ט"ו, י"ט], שאין^י זה אלא צואה אחת להקדיש כל בכור^י, והפרט אינו אלא ביאור. וכן וכל מעשר בקר וצאן [ויקרא כ"ז, ל"ב], שאין זה אלא צואה אחת להפריש ולתת מעשר מבהמות אלו^ט. וכן שופטים ושוטרים [דברים ט"ז, י"ח] שאין זה אלא שנעשה דין על פי אנשים אלה, וצואה אחת היא^כ. וכן מאזני צדק אבני צדק איפת צדק והין צדק [ויקרא י"ט, ל"ו], שהכל צואה אחת שלא נשקר המדות^{כא}.

מצוה ח

שלא להותיר מבשר הפסח

שלא להותיר כלום מבשר הפסח למחרתו שהוא יום חמשה עשר בניסן, שנאמר [שמות י"ב, י'] ולא תותירו ממנו עד בקר. משרשי מצוה זו, מה שכתוב בשחיטתו^א, לזכור ניסי מצרים. וזה שנצטוינו שלא להותיר ממנו, הענין הוא כדרך מלכים ושרים שאינם צריכים להותיר מתבשילם מיום אל יום, ועל כן אמר שאם יותר ממנו שישרף כדבר שאין חפץ בו, כדרך מלכי אדמה. וכל זה לזכור ולקבוע בלב שבאותו זמן גאלנו השם יתברך מעבדות, ונעשינו בני חורין, וזכינו למלכות ולגדולה.

ח. יד. בא לאו ב'. רמב"ם לאוין קי"ז, הלכות קרבן פסח פ"ה הי"א. סמ"ג לאוין שנ"ח.

יד. לקמן מצוה שס"ח ע"ש. טו. כו"ב "וענבים כאלו וכיוצא". טז. בקצת דפוסים "בחשבון". יז. בקצת כ"י "שהן צואה". יח. לקמן מצוה י"ח. יט. לקמן מצוה ש"ס. כ. לקמן מצוה תצ"א. כא. לקמן מצוה רנ"ח. ח א. לעיל מצוה ה'.

דין המצוה בפסחים [דף פ"ד ע"א].

ונוהגת בזכרים ובנקבות בזמן הבית.

ועובר עליה והותיר עבר על לאו, אבל אין לוקין על לאו זה, לפי שהוא ניתק לעשה, שנאמר [שם] והנותר ממנו עד בוקר באש תשרפו, והלכה היא לאו שניתק לעשה אין לוקין עליו.^ב

מצוה ט

מצות השבתת חמץ

¹²³⁴⁵⁶⁷ה"ח

להסיר כל לחם חמץ ממשכנותינו ביום ארבעה עשר בניסן, שנאמר [שמות י"ב, ט"ו] אך ביום הראשון תשביתו שאור מבתיכם, ופירוש^א ראשון, קודם לפסח.^ב

משרשי מצוה זו, כדי שנזכור הנסים שבמצרים, כמו שכתוב בקרבן פסח.^ג

דיני המצוה, כגון שעת ביעורו מן היום מתי, ומה היא השבתתו, ובאי זה מקום צריך לחפשו ובאי זה מקום אינו צריך, ומאימתי מוטלת המצוה עליו אם יוצא לדרך, ואם חל ארבעה עשר בניסן בשבת איך יהיה דינו, והביטול בפה שצריך לעשות נוסף על הביעור, ויתר פרטיה, מבוארים בפסח ראשון [פסחים פרק א' וב'].

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן, בזכרים ונקבות.

והעובר עליה ולא השביתו ביטל עשה דתשביתו. ואם יש חמץ במשכנותיו עובר גם כן על לא תעשה, שנאמר [שמות י"ב, ט"ט] שאור לא ימצא בבתיכם,^ד אבל אין לוקין על לאו זה אם לא עשה בו מעשה, שהלכה היא לאו שאין בו מעשה אין לוקין עליו.^ה

ט. ז, בא עשה ד'. רמב"ם עשין קנ"ו, הלכות חמץ ומצה פ"ב. סמ"ג עשין ל"ט. סמ"ק צ"ד וצ"ח. טור או"ח תל"א.

ב. ע"פ הר"מ בסה"מ כאן [מהמכילתא דרשב"י], ועיין במנ"ח.

ט. א. בקצת כ"י ובדפוסים "ופירושו". ב. פסחים ה' ע"א, רב נחמן בר יצחק אמר ראשון דמעיקרא משמע דאמר קרא [איוב ט"ו, ז'] הראשון אדם תולד. ג. לעיל מצוה ה' ואילך, ובו"א "שנכתוב בקרבן הפסח". וראה לקמן מצוה ט"ז באורך. ד. בקצת כ"י "וגם כן עובר על לא תעשה שנאמר". ובסה"מ להר"מ (העליר) הביא כן בשם ירושלמי סנהדרין פ"ה ה"ג. ה. לקמן מצוה י"א. ו. סנהדרין ס"ג ע"ב. ז. "משמע אבל אם עשה מעשה כגון שלקח חמץ בפסח מלקין אותו, והלא מבואר בזה החיבור הרבה פעמים במצוה [שמ"ד] שמ"ה שמ"ו שצ"ג שצ"ו ובשאר דוכתא דהיכא דאפשר לעבור על לאו מבלי מעשה אף שעובר על ידי מעשה אין לוקין דהוי לאו שאין בו מעשה, וצ"ע. [ויעיין בשער המלך פ"א מחמץ ומצה ה"ג] — (ברוך טעם).

מצוה י

מצות אכילת מצה

לאכול לחם מצה בליל חמשה עשר בניסן העשוי ממין דגן, שנאמר [שמות י"ב, י"ח] בערב תאכלו מצות. ופירושו ליל חמשה עשר בניסן, בין בזמן שיהיה שם פסח או בזמן שלא יהיה שם^א. משרשי מצוה זו, מה שכתוב בקרבן הפסח^ב. דיני המצוה, כגון שימור הצריך למצות, וענין לישתן, ובאי זה מימ^ג נילושות, ושיעור אכילתן לכל הפחות, ויתר פרטיה, מבוארים בפסח ראשון [פסחים פרקים ב' וג']^ד. ונוהגת בכל מקום ובכל זמן, בזכרים ונקבות. ועובר עליה ביטל עשה. וכבר אמרנו [במצוה ו'] שבית דין כופין על ביטול עשה.

מצוה יא

גמר חובתו

שלא ימצא חמץ ברשותנו בפסח

שלא ימצא חמץ ברשותנו כל ימי הפסח^א, שנאמר [שמות י"ב, י"ט] שבעת ימים שאור לא ימצא בבתיכם. וביארו חכמינו זכרונם לברכה^ב, לאו דוקא ביתו, אלא כל שברשותו^ג. ולא דוקא שאור שהוא מחמץ, דהוא הדין לחמץ, דשאור וחמץ חד הוא לענין איסורו^ד.

י. ח. בא עשה ה'. רמב"ם עשין קנ"ח. הלכות חמץ ומצה פ"ו. סמ"ג עשין מ'. סמ"ק רי"ט. טור או"ח תנ"ג—תס"א.

יא. טו. בא לאו ג'. רמב"ם לאוין ר"א. הלכות חמץ ומצה פ"ד. סמ"ג לאוין ע"ח. סמ"ק ל"ו. טור או"ח ת"מ תמ"א תמ"ב.

י. א. וכ"ה בסה"מ להר"מ. ובמזרחי בשם מכילתא דרשב"י "יכול אתה חייב כל שבעה ת"ל [דברים ט"ז, ג'] עליו, עליו אתה חייב מצה ואי אתה חייב במצה כל שבעה, אין לי אלא בזמן שבית המקדש קיים בזמן שאין בית המקדש קיים מנין, ת"ל בערב תאכלו מצות הכתוב קבעו חובה. וראה פסחים ק"כ ע"א. ב. לעיל מצוה ה', ובמורה נבוכים ח"ג פמ"ג, כתב וז"ל, "אמנם המצות הוא שיהיה האדם זוכר ימי הרעה בימי הטובה, בעבור שירבה להודות להשם ושילמד מדת ענוה ושפלות, יאכל מצה ומרור בפסח לזכור מה שאירע לנו". ושם פמ"ו "כמו שהמצה מפני החפזון שלא היה שם פנאי לעשות תבשיל וכו' וצוה לעשות הענינים ההם לנצח, לזכרון איך היה הענין". ג. ב"ב וקצת כ"י "מקום", ועיין פסחים מ"ב ע"א וש"ע סי' תנ"ט.

יא. א. ואפילו לא נראהו, ואפילו היה פקדון [ביד גויים] תלמוד לומר שאור לא ימצא בבתיכם (לשון הר"מ בסה"מ ובפ"ד מחור"מ ה"א). והרמב"ן בפירושו כאן חולק ע"פ גירסתנו במכילתא, מה ביתך ברשותך אף גבולך ברשותך, יצא חמצו של ישראל שהוא ברשות נכרי וכו' אינו ברשותו, ועיין מגיד משנה. ב. פסחים ה' ע"ב, ועיין מכילתא הנ"ל בהערה הקודמת. ג. בקצת כ"י: "רשותו". ד. כמבואר ביצה ז' ע"ב. ומובא במצוה כ'.

משרשי המצוה, כדי שנוזכור לעולם הנסים שנעשו לנו ביציאת מצרים, כמו שכתוב בשה הפסח^ה. ונוזכור שאירע לנו כענין זה שמתוך חפזון היציאה אפינו העיסה מצה, כי לא יכלו להתמהמה עד שיחמיץ, כמו שכתוב [שמות י"ב, ל"ט] ויאפו את הבצק וגו'.

דיני המצוה, כגון אם הפקיד חמצו ביד אחרים מה דינו, או אחרים בידו, וכן חמץ הקדש בידו או של גוי באחריות ושלא באחריות, ודין גוי אלם שהפקיד לו חמץ, ודין תערובת חמץ אם עוברין^ה עליו, והפת שעפשה מה דינו, ויתר פרטיה, מבוארים בפסח ראשון [פסחים פר' א' – ג'].

ונוהגת בזכרים ונקבות, בכל מקום ובכל זמן.

ועובר עליה ונמצא חמץ ברשותו במזיד עבר על שני לאוין משום בל יראה^ה ובל ימצא, ולוקה כל זמן שעשה בו מעשה, כגון שחימץ עיסה והניחה בביתו, או שלקח חמץ והצניעו בביתו. אבל אם לא עשה בו שום מעשה אלא שנשאר בבית מקודם הפסח, אין לוקה עליו, שהלכה היא לאו שאין בו מעשה אין לוקין עליו, כמו שאמרנו^ט.

מצוה יב

שלא לאכול מכל דבר שיש בו חמץ

^{אוצר החכמה}

שלא לאכול מדברים שיש בהן חמץ ואף על פי שאין עיקר הדבר חמץ, כגון כותח הבבלי וכיוצא בו, שנאמר [שמות י"ב, כ'] כל מחמצת לא תאכלו. ופירשו זכרונם לברכה^א שענין הכתוב הזה יורה בזה, שכך קבלו הפירוש בו. ודעת^ב הרמב"ם זכרונם לברכה [בספר המצוות כאן] שאם יש במאכלים אלו כזית חמץ בכדי אכילת פרס אסור מן התורה בלאו, כלומר למלקות אבל לא לכרת, מכיון שנתערב ברוב. ואם לא יהיה בהם כזית חמץ בכדי אכילת פרס לא יהיה בו מלקות אלא מכת מרדות, לפי שאינו אסור מן התורה אלא מדרבנן^ג. וכן כתב בחיבורו הגדול^ד. ואם כן לדעתו יבוא

יב. טז, בא לאו ד'. רמב"ם לאוין קצ"ח, הלכות חמץ ומצה פ"א ופ"ד. סמ"ג לאוין ע"ט. טור או"ח תמ"ז.

ה. שמות י"ב, י"ד, והיה היום הזה לכם לזכרון וגו' תשכיתו שאור מבתיכם וגו' כי בעצם היום הזה הוצאתי וגו'. וע"ל מצוה ה' ובהערה ד' ולקמן מצוה ט"ז. ו. בדפוס ובקצת כ"י "בענין". ז. בו"ב וקצת כ"י "לוקין [ה]עוברין". ח. לקמן מצוה כ'. ט. לעיל מצוה ט'.

יב. א. פסחים מ"ג ע"א, מכילתא דרשב"י כאן. ב. מכאן ועד ד"ה משרשי הוא ע"פ לשון הרמב"ן בהשגותיו. ג. ראה מנ"ח אות א' ד"ה והנה וד"ה אך דברי. ד. פ"א מחמץ ה"ו, וראה פ"ה מניירות ה"ז.

הלאו הזה דכל מחמצת להיכא שנתערב כזית חמץ בכדי אכילת פרס שיהיה בו לאו, כלומר מלקות ולא כרת.

והרמב"ן זכרוננו לברכה [בהשגותיו כאן] כתב הפך מזה, ואמר שהלאו הזה איננו נחשב בכלל הלאוין, אלא שהוא מן הלאוין הרבים שבאו בחמץ ובשאור. וזה הלאו בא להורות על מה שאמרו חכמים בגמרא [פסחים דף מ"ג ע"א], אין לי אלא שנתחמץ מאליו, חימצו על ידי דבר אחר מניין, תלמוד לומר כל מחמצת. אבל בענין חמץ שנתערב, כל זמן שיהיה בו כזית בכדי אכילת פרס בזה אין צריך לאו בפני עצמו, דהרי הוא כאלו הוא בעין, ויש בו כרת כמו בכל חמץ שהוא בעין, ואם לא יהיה בתערובת כזית בכדי אכילת פרס האוכלו פטור, אבל אסור, שהלכה כדברי חכמים שאמרו [שם] על חמץ דגן גמור ענוש כרת, וכל שהוא כזית בכדי אכילת פרס דגן גמור נקרא, ועל עירובו, כלומר שהוא פחות מכזית בכדי אכילת פרס, בלא כלום. ודלא כרבי אליעזר דפליג עליהו בגמרא ואמר על עירובו בלאו. משרשי מצוה זו, מה שכתבנו בשאור¹. ואולם לחזק הדבר בלבנו הרחיקתנו התורה ממנו כל כך.

דיני המצוה, כגון הדברים שנכללו באיסור זה מה הן ומה שמם, ויתר פרטיה, ^{אוצר החכמה} בפסחים [פרק ג'].

ונוהגת בזכרים ונקבות בכל מקום ובכל זמן.

והעובר עליה לוקה, ובתנאי שיהיה בהן כזית בכדי אכילת פרס, כמו שאמרנו, אבל אין בו כרת לדעת הרמב"ם זכרוננו לברכה, ולדעת הרמב"ן זכרוננו לברכה יש בו כרת. ואם אין בו כזית בכדי אכילת פרס אין בו חיוב מלקות², אלא דינו כדין חצי שעור שאסור מן התורה, ואין לוקין עליו, ובזה יודו שניהם זכרונם לברכה³.

מצוה יג

שלא נאכיל מן הפסח לישראל משומד⁴

שלא נאכיל מן הפסח לישראל משומד⁵, שנאמר [שמות י"ב, מ"ג] כל

יג. יז, בא לאו ה'. רמב"ם לאוין קכ"ח, הלכות קרבן פסח פ"ט ה"ז. סמ"ג לאוין שני"ג.

ה. מצוה י"א. ו. בקצת כ"י "כרת", וממשיך לשיטת הרמב"ן. ז. ראה הערה ג'.

יג. א. ב"ב ובשאר דפוסים "מומר לעכו"ם". ועייז מנ"ח אות ב'.

בן נכר לא יאכל בו, ובא הפירוש עליו^י בן ישראל שנתנכרו מעשיו לאביו שבשמים, וכן תרגם אונקלוס.

משרשי מצוה זו, מה שכתוב בשחיטתו^י, לזכר^י ניסי מצרים, ועל כן ראוי שלא יאכל בו משומד, אחר שאנו עושין אותו לאות ולזכרון שבאנו באותו הזמן לחסות תחת כנפי השכינה ונכנסנו בברית התורה והאמונה, אין ראוי שנאכיל ממנו למי שהוא הפך מזה שיצא מן הכלל וכפר באמונה. ועל כיוצא בזה נאמר בתלמוד^י לפעמים סברא הוא, כלומר ואין צריך ראייה אחרת.

[אח"ת החכמה]

ונוהגת בזכרים ונקבות, בזמן הבית שיש שם פסח. ועובר עליה והאכיל ממנו לבן נכר, עובר על לאו, ואין בו מלקות לפי שאין בו מעשה^י.

מצוה יד

שלא נאכיל מן הפסח לגר ותושב

שלא להאכיל מבשר הפסח לגר ולתושב^א, שנאמר [שמות י"ב, מ"ה] תושב ושכיר לא יאכל בו. והתושב הוא אדם מן האומות שקיבל עליו שלא לעבוד עבודה זרה ואוכל נבילות^ב. ושכיר הוא גר שמל ולא טבל, שכן פירשו חכמים זכרונם לברכה^ג.

משרשי מצוה זו, מה שכתבנו באחרות^ד לזכור יציאת מצרים. ובעבור שקרבן זה לזכר חירותנו ובואנו בברית נאמנה עם השם יתברך, ראוי שלא יהנו בו רק אותם שהשלימו באמונה, והם ישראלים גמורים, ולא אלו שעדיין לא באו בברית שלם עמנו. וענין הרחקת הערל מאכילתו^ה, גם כן מזה השורש.

ונוהגת בזמן הבית, בזכרים ונקבות. ועובר עליה והאכיל לאלו, עובר על לאו, ואין לוקין עליו שאין בו מעשה.

יד. יח. בא לאו ו'. רמב"ם לאוין קכ"ו. הלכות קרבן פסח פ"ט ה"ז. סמ"ג לאוין שנ"ד.

ב. רש"י כאן, וראה רמב"ן. ועיין פסחים צ"ו ע"א ויבמות ע"א ע"א. ג. מצוה ה'. ד. ברא וקצת כ"י "לזכור". ה. שבת צ"ו ע"ב ועוד. ו. כנ"ל מצוה ט'. אבל מכין אותו מכת מרדות, רמב"ם בהק"פ כאן. יד. א. בסה"מ להר"מ "לגר תושב". ב. ראה לקמן מצוה צ"ד. ג. ברש"י כאן פירש ע"פ המכילתא שכיר זה הגוי, וכתב עליו הרמב"ן, ולמה יכתוב הרב דברים הנדחים בגמ' [יבמות ע"א ע"א] וכו' והעמידו הכתוב בגר שמל ולא טבל. ד. מצוה ה' ושל אחריה. ה. לקמו מצוה י"ז.

מצוה טו

מצוה טו

שלא להוציא מבשר הפסח חוצה

שלא להוציא^א מבשר הפסח ממקום החבורה, שנאמר [שמות י"ב, מ"ו] לא תוציא מן הבית מן הבשר חוצה.

משרשי מצוה זו, מה שכתבנו^ב, לזכר^ג ניסי מצרים, ומפני שנעשינו אדונים^ד, באה המצוה עליו שיהא נאכל במקום החבורה, ולא נוציאהו לחוץ, כדרך מלכי ארץ^ה שכל המוכן להם נאכל בהיכלם ברוב עם שלהם. ודלת הארץ בעת יכינן סעודה גדולה, ישלחו ממנה לחוץ מנות לרעיהם לפי שהוא חדוש אצלם.

דיני המצוה, כגון מה דינו של בשר כשיצא חוץ, וההיקף שצריכה החבורה לעשות, ודין מחיצה שנפרצה בין החבורות, ויתר הפרטים, מבוארים בפסחים [דף פ"ה – פ"ו].

1234567

ונוהגת בזמן הבית, בזכרים ונקבות. ועובר עליה והוציא מן הבשר לחוץ, עבר על לאו, ולוקין עליו, והוא שיעשה בה עקירה מן הבית והנחה לחוץ, כדין הידוע בהוצאה של שבת^ו.

מצוה טז

שלא לשבור עצם מן הפסח

שלא לשבור עצם מכל עצמות הפסח, שנאמר [שמות י"ב, מ"ו] ועצם לא תשברו בו.

משרשי המצוה, לזכור^א ניסי מצרים, כמו שכתבנו באחרות^ב. וגם זה גזעו^ג מן השורש הנזכר, שאין כבוד לבני מלכים ויועצי ארץ לגרר העצמות ולשברם ככלבים, לא יאות לעשות ככה כי אם לעניי העם

טו. יט, בא לאו ז'. רמב"ם לאוין קכ"ג, הלכות קרבן פסח פ"ט הל' א' – ה'.
טז. כ, בא ל"ת ח'. רמב"ם לאוין קכ"א, הלכות קרבן פסח פ"י. סמ"ג לאוין שנ"ו.

טו א. בסה"מ להר"מ נוסף "כלום". ועיין במנ"ח אות ז'. ב. מצוה ה' ועי"ש הערה ד'. ג. בור"א וקצת כ"י "לזכור". ד. בור"א "בני חורין ואדונים". ה. וכ"כ במצוה ז' וח'. ובמורה נבוכים ח"ג פמ"ו, ואין עם החפזון פנאי לשבר העצמות, ולא לשלוח ממנו מבית לבית ולהמתין השליח עד שישוכ, שאלו כולם מעשה ההתרחשות והפנאי, והכונה היתה להראות החפזון והמהירות כדי שלא יתאחר אחד מהם ולא יוכל לצאת עם המון העם, ויוכלו להזיקו ולהתנכל לו, וצוה לעשות הענינים ההם לנצח לזכור איך היה הענין. ו. כמבואר ריש מס' שבת.
טז א. בקצת כ"י "לזכור". ב. מצוות ה' ואילך. ג. בור"א וקצת כ"י "גזע". ובמורה נבוכים ח"ג פל"ה כתב "שאיך זה מן החפזון לשבר העצמות".

הרעבים. ועל כן בתחלת בואנו להיות סגולת כל העמים ממלכת כהנים ועם קדוש, ובכל שנה ושנה באותו הזמן, ראוי לנו לעשות מעשים המראים בנו המעלה הגדולה שעלינו לה באותה שעה. ומתוך המעשה והדמיון שאנחנו עושין נקבע בנפשותינו הדבר לעולם.

ואל תחשוב בני לתפוש על דברי ולומר, ולמה זה יצוה אותנו השם יתברך לעשות כל אלה לזכרון אותו הנס, והלא בזכרון אחד יעלה הדבר במחשבתנו ולא ישכח מפי זרענו, כי לא מחכמה תתפשני על זה, ומחשבת הנער ישיאך לדבר כן. ועתה בני אם בינה שמעה זאת, והטה אזנך ושמע, אלמדך להועיל בתורה ובמצוות. דע כי האדם נפעל כפי פעולותיו, ולבו וכל מחשבותיו תמיד אחר מעשיו שהוא עושה בהם, אם טוב ואם רע, ואפילו רשע גמור בלבבו וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום, אם יערה רוחו וישים השתדלותו ועסקו בהתמדה בתורה ובמצוות, ואפילו שלא לשם שמים, מיד ינטה אל הטוב, ובכח מעשיו ימית היצר הרע, כי אחרי הפעולות נמשכים הלבבות. ואפילו אם יהיה אדם צדיק גמור ולבבו ישר ותמים, חפץ בתורה ובמצוות, אם אולי יעסק תמיד בדברים של דופי, כאילו תאמר דרך משל שהכריחו המלך ומינהו באומנות רעה, באמת אם כל עסקו תמיד כל היום באותו אומנות, ישוב לזמן מן הזמנים מצדקת לבו להיות רשע גמור, כי ידוע הדבר ואמת שכל אדם נפעל כפי פעולותיו, כמו שאמרנו.

ועל כן אמרו חכמים זכרונם לברכה [מכות דף כ"ג ע"ב] רצה המקום לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצוות, כדי להתפיס בהן כל מחשבותינו ולהיות בהן כל עסקינו, להטיב לנו באחריתנו, כי מתוך הפעולות הטובות אנחנו נפעלים להיות טובים וזוכים לחיי עד. ורמזו זכרונם לברכה על זה באמרם [מנחות דף מ"ג ע"ב] כל מי שיש לו מזוזה בפתחו וציצית בבגדו ותפלין בראשו מובטח לו שלא יחטא, לפי שאלו מצוות תמידיות ונפעל בהן תמיד.

לכן אתה, ראה גם ראה מה מלאכתך ועסקיך כי אחריהם תמשך ואתה לא תמשכם. ואל יבטיחך יצרך לומר, אחרי היות לבי שלם ותמים באמונת אלהים, מה הפסד יש כי אתענג לפעמים בתענוגי אנשים לשבת

ד. בו"א "וגוי". ה. בו"א וקצת כ"י "עוסק". ו. בו"ב וקצת כת"י נוסף "ועל זה אמרו רבותינו זכרונם לברכה [פסחים נ' ע"ב], ומתוך שלא לשמה בא לשמה". ז. וכ"כ לקמן מצוות מ', צ"ה, צ"ט, ועוד.

בשווקים וברחובות, להתלוצץ עם הלצים ולדבר צחות, וכיוצא באלו הדברים שאין מביאין עליהם אשמות וחטאות, הלא גם לי לבב כמוהם, קטני עבה ממתניהם, ומדוע ימשכוני הם אחריהם. אל בני, השמר מפניהם פן תלכד ברשתם, רבים שתו מתוך כך כוס תרעלתם, ואתה את נפשך תציל. ואחר דעתך זה אל יקשה עליך מעתה ריבוי המצוות בענין זכירת ניסי מצרים, שהן עמוד גדול בתורתנו, כי ברבות עסקינו בהם נתפעל אל הדבר, כמו שאמרנו.

דיני המצוה, כגון שובר עצם ממנו אפילו אחר זמן אכילתו, ודין אם יש כזית ^{לדבר החכם} בשר עליו מה דינו, ודין הסחוסים וגידים הרכים שסופן ^{לדבר החכם} להתקשות, ויתר פרטיה, מבוארים בפסחים [דף פ"ד ע"א ואילך]. ונוהגת בזכרים ונקבות, בזמן הבית. ועובר עליה ושובר עצם בפסח טהור^ה, לוקה.

מצוה יז

שלא יאכל ערל מן הפסח

שלא יאכל הערל מן הפסח, שנאמר [שמות י"ב, מ"ח] וכל ערל לא יאכל בו, והוא^ה הערל שמתו אחיו מחמת מילה, ואין צריך לומר משומד לערלות.

ובו^ה הוא דאינו אוכל אבל אוכל הוא במצה ומרור, וכנ"י תושב ושכיר^ה גם כן.

משרשי מצוה זו, מה שכתבנו בתושב ושכיר^ה.

דיני המצוה, כגון מילת בנו ועבדיו אם מעכבין אותו לשחוט ולאכול הפסח, ויתר פרטיה, בפסחים [דף צ"ו ע"א, ויבמות פרק ח']. ונוהגת בזמן הבית. ועובר עליה, כגון ערל שאכל כזית ממנו, לוקה.

יז. כא. בא לאו ט'. רמב"ם לאוין קכ"ז. הלכות קרבן פסח פ"ט ה"ח. סמ"ג לאוין שנ"ה.

ח. עיין מנ"ח אות ב'.

יז. א. רש"י כאן. ב. פסחים כ"ח ע"ב וצ"ו ע"א ומכילתא דרשב"י. ג. ראה תוס' יבמות ע"א ע"א ד"ה בו. ד. לעיל מצוה י"ד. ובקצת כ"י ובו"ב ושאר דפוסים "מה שכתוב בשאר מצוות הפסח". ובמורה נבוכים ח"ג פמ"ו כתב: היותו אסור לערלים, כבר ביארוהו חז"ל [מכילתא פ"ה כ"ח ובמדרש לקח טוב] שאמרו הם בטלו מצות מילה כשארך עמדם במצרים להדמות למצריים, וכאשר צוה אותנו במצות הפסח והתנה בו שלא ישחט אלא אחר מילת עצמו ובניו ובני ביתו ואז יקרב לעשותו, מלו כלם והיה דם מילה מתערב בדם פסח לרוב הנמולים כמו שזכרו, ואל זה רמז באמרו [יחזקאל ט"ז ז'] מתבוססת בדמיק, דם פסח ודם מילה.

מצוה יח

מצות קידוש בכורות

לקדש הבכורות, כלומר שיהיו כל הוולדות הנולדים בראשונה, כלומר יוצא ראשון מרחם הנקבה, בין באדם בין בבהמה, הזכרים קודש לשם, שנאמר [שמות י"ג, ב'] קדש לי כל בכור פטר כל רחם בבני ישראל באדם ובבהמה לי הוא. ודוקא בהמה, דהיינו שור וכשב ועז, אבל לא חיה, ומכל בהמה טמאה חמור לבד במצוה זו^א.

וענין המצוה, בבהמה טהורה כן, שמצוה על הבעלים להקדישו ולומר הרי זה קודש^ב. וחייבים לתת אותו בכור לכהנים, ויקריבו חלבו ודמו על המזבח והם אוכלים הבשר בירושלים. ואינו נותנו לו מיד שיוולד אלא מטפל בו, בבהמה דקה שלשים יום ובגסה חמשים יום. ובחוצה לארץ שאין לנו מקדש, נועלי דלת בפניו ומת מאליו, כדעת קצת המפרשים. ומהן שאמרו שממתין לו לעולם, ואם נפל בו מום יאכל במום בכל מקום ולכל אדם שירצה הכהן ליתנו, דכחולין הוא נחשב, וכמו שכתוב [דברים ט"ו, כ"ב] [תאכלנו] הטמא והטהור (יאכלנו) [יחדיו] כצבי וכאיל. וכן כתב הרמב"ן זכרנו לברכה בהלכות בכורות שלו [סוף פרק ה'].

ובכור אדם ופטר חמור נפרש ענינם במצות הפדיה שבכל אחד בעזרת השם, והם בסדר זה עשה ח' [מצוה כ"ב], ובסדר ויקח קרח עשה ב' [מצוה שצ"ב].

משרשי מצוה זו, שרצה השם לזכותנו לעשות מצוה בראשית פרינו, למען דעת כי הכל שלו, ואין לו לאדם דבר בעולם רק מה שיחלק לו השם יתברך בחסדיו. ויבין זה בראותו כי אחר שיגע האדם כמה יגיעות וטרח כמה טרחים בעולמו והגיע לזמן שעשה פרי, וחביב עליו ראשית פריו כבבת עינו, מיד נותנו להקדוש ברוך הוא, ומתרוקן רשותו ממנו

יח. ט', בא עשה ו'. רמב"ם עשין ע"ט, הלכות בכורות. סמ"ג עשין רי"א. סמ"ק רמ"ב. שור יו"ד ש"ו—ש"כ.

יח א. כדילפינן בבכורות ר' ע"א. ב. ע"פ רמב"ם פ"א ה"ד, וראה מנ"ח אות א'. וברש"י דברים ט"ו, י"ט: הזכר תקדיש, לימד שמצוה לומר הרי אתה קדוש לבכורה. וכרבנן בערכין כ"ט ע"א, וראה הערה ב' למנ"ח. ובסמ"ג ויראים קמ"ב: אתה מקדשו קדושת חביבות, פירוש שמוזהר ישראל בהולד בכור בהמה טהורה לומר הרי הוא מקודש בקדושת בכור, אע"פ שהוא קדוש מעצמו מצוה וכו' מפני חביבות המצוה. ג. בכ"י פריס נשמט מ"נועל" עד "במום" ונכתב: ירעה עד שיסתאב, כלומר שממתין לו לעולם, עד שיפול בו מום ויאכל במומו. והשמיט דעת המתירין הכנסה לכיפה. וראה השיטות במנ"ח כאן אות ד'.

ומכניסו לרשות בוראו. ועוד, לזכור הנס הגדול שעשה לנו השם יתברך בבכורי מצרים, שהרגם והצילנו מידם^י.

דיני המצוה, באי זה מקום נשחט ונאכל, ועד אי זה זמן מצוה להם לאכול, וענין המומין הפוסלין בו, ואי זה מום קבוע או מום עובר, והחילוק שביניהם, ומי נאמן על מומיו אם נפלו בו לדעת, ואי זה חכם ראוי להורות במומיו, ודין בכור השותפין ישראלים או שותף גוי, ובאי זה ענין נפטרה הבהמה מן הבכורה או לא נפטרה, ובכור ספק מה דינו, וענין יוצא דופן, וטומטום ואנדרוגינוס, ויתר פרטיו, מבוארים במסכת בכורות.

^{יג} ונוהגת מצוה זו של קדוש בכור בהמה טהורה, מדאורייתא בארץ ישראל בלבד^{יג} בכל זמן^{יד}, וכמו שדרשו רבותינו זכרונם לברכה [תמורה כ"א ע"ב] מדכתיב [דברים י"ד, כ"ג] ואכלת לפני ה' אלהיך וגו' מעשר דגנך וגו' ובכורות בקרך, מקיש וכו'.^{יד} ומדרכבן אף בחוצה לארץ. ובזכרים ובנקבות בין בישראלים בין בכהנים ולויים. ואף על פי שהבכור שנולד לכהן שלו הוא, מכל מקום חייב להקריב חלבו ודמו, ויאכל הבשר בתורת בכור. ובכור אדם ופטר חמור אינו נוהג בכהן ולוי, כמו שנכתוב בגזירת הבורא^{יז}.

וזאת מן המצוות^ט שחיובה בסיבת דבר.

ד. ובמורה נבוכים ח"ג פל"ט כתב: ^{יג} שהוא ליתן ראשית כל דבר להשם לחזק מידת הנדיבות ולמעט תאות המאכל וקניית הממון וכו' מפני שפחד מן המדות המפורסמות לכל מי שגדל בעושר ובנחת, רצוני לומר הבעיטה והגאווה ועזיבת הדעות האמתיות, פן תאכל ושבעת, ואמר וישמן ישורון ויבעט, וכו', וכבר ידעת ג"כ חזוק התורה לזכור המכות שחלו על המצריים תמיד, למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים, ואמר ולמען תספר באזני בנך ובן בנך וגו', וכדין היה לעשות כן בזה הענין, מפני שהם ענינים שמאמתים הנבואה והגמול והעונש, ובביאור אמר בבכור אדם ובכור בהמה, ויהי כי הקשה פרעה לשלחנו וגו', על כן אני זוכה לה', ואמנם היות זה מיוחד בבקר וצאן וחמור הוא מבואר, שאלו הם הבהמות הביתיות שמגדלים אותם בני אדם והם הנמצאים כרוכ המקומות, וכל שכן בארץ ישראל, וכל שכן אצל ישראל וכו'. ה. "וצריך עיון הרי חובת הגוף הוא ונוהג בכל מקום מדין תורה, ורק דבכורות חוצה לארץ לא היו מביאין להקריב בירושלים, כמבואר בתמורה כ"א ע"ב ממילתיה דרבי עקיבא ממקום שאתה מעלה מעשר דגן וכו', ע"ש". (הגר"י ברלין). וראה מנ"ח אות כ"ה שרבינו הביא דעת הר"מ לגירסא הישנה שהיתה לעיני הראשונים, ותמה עליו שהשמיט דעת הרמב"ן ושאר ראשונים. ו. בין שהיה בית המקדש בנוי בין שהיה חרב כמו שהוא עתה בזמננו זה, כמו מעשר דגן (סה"מ להר"מ). ועיין במנ"ח אות י"ג ואות כ"ה. ז. בכ"י פריס נוסף כאן: ויש אומרים דאף בחוץ לארץ נוהג מדאורייתא איסור בבכור, וירעה עד שיסתאב, אבל לא להביאו לירושלים, שהוקש למעשר שאינו נוהג אלא בארץ. והוא דעת הרמב"ן בהערתו לפני מנין העשין וכן דעת שאר הראשונים וכ"כ הרמב"ם בגירסא החדשה כנ"ל הערה ה' ובמנ"ח אות כ"ה. ח. במצוה כ"ב ושצ"ב. ט. מצ"ט המצוות שלא יתחייב האדם בהן כי אם בסיבה, ופעמים שלא תבא הסיבה אליו כל ימי חייו ונמצא שלא יעשה אותה המצוה לעולם, כמ"ש רבינו במנין המצוות שבריש הספר.

מצוה יט

שלא לאכול חמץ בפסח

שלא לאכול חמץ בפסח, שנאמר [שמות י"ג, ג'] ולא יאכל חמץ*. משרשי מצוה זו, מה שכתבנו בשאר מצוות הפסח². דיני המצוה, כגון מה הם הדברים שנאסר בהן חמץ³, והם חמשת מיני דגן, ודין הלש אותן במי פירות, ודין לתיתה, ותבשיל שנמצא בו חמץ, [ודין כלים שנשתמש בהן חמץ] בחמין או בצונן, ויתר פרטיה, מבוארים בפסחים [פרק ב' ג']. ונוהגת בכל מקום ובכל זמן, בזכרים ונקבות. ועובר עליה ואכל כזית חמץ בפסח, במזיד חייב כרת⁴, בשוגג חייב חטאת קבועה.

מצוה כ

שלא יראה לנו חמץ בפסח

שלא יראה חמץ בכל מושבותינו כל שבעת ימי הפסח, שנאמר [שמות י"ג, ז'] ולא יראה לך חמץ ולא יראה לך שאור בכל גבולך, שבעת ימים*. ואין אלה שני לאוין בשני ענינים, אבל הם בענין אחד, כמו שאמרו זכרונם לברכה [ביצה ז' ע"ב] פתח הכתוב בחמץ וסיים בשאור², לומר לך הוא חמץ הוא שאור, כלומר אין הפרש בין החמץ עצמו ובין דבר המחמץ³. משרשי המצוה מה שכתבנו בשאר מצוות הפסח⁴. דיניה, מבוארים בפסחים [פרק א' – ג']. ונוהגת בכל מקום ובכל זמן, בזכרים ונקבות.

יט. כב, בא לאו יי. רמב"ם לאוין קצ"ז, הלכות חמץ ומצה פ"א. עיין סמ"ג לאוין ע"ו. עיין סמ"ק רכ"ב. טור או"ח תמ"ו – תס"ח.
כ. כג, בא לאו י"א. רמב"ם לאוין ר', הלכות חמץ ומצה פ"א. סמ"ג לאוין ע"ז. סמ"ק ל"ד ל"ה. טור או"ח ת"מ.

יט א. וראה לעיל מצוה י"ב ולקמן מצוה תפ"ה. ב. ראה לעיל מצוה ה' ומצוה י"א ועוד. וראה לקמן מצוה כ"א. ג. בקצת כ"י ור"ב ואילך "משום חמץ". ד. המוסגר עפ"י כת"י ור"א. ה. כדכתיב [שמות י"ב, ט"] כי כל אוכל חמץ ונכרתה.

כ א. כ"ה בכל הכת"י ובמרבית הדפוסים ע"פ סה"מ להר"מ. ובקרא כאן כתיב, מצות יאכל את שבעת הימים ולא יראה חמץ וגו' גבולך, ובדברים ט"ז, ד', כתיב ולא יראה לך שאור בכל גבולך שבעת ימים. ב. גירסתנו שם פתח בשאור וסיים בחמץ, עיין כס"מ פ"א ה"ב וצל"ח ביצה שם ומנ"ח לעיל מצוה י"ט אות ג'. ג. בכל כתבי היד "המתחמץ". ובסה"מ העליר "המחמץ". ד. עיין לעיל ממצוה ה' ואילך, וראה מצוה כ"א.

ועובר עליה ולקח חמץ בפסח^ה והניחו ברשותו לוקה. אבל אם לא הוציאו מקודם הפסח מביתו אינו לוקה עליו, לפי שאין בו מעשה, ואין לוקין עליו כמו שאמרנו [מצוה ט'].^א

מצוה כא

מצות סיפור יציאת מצרים

לספר בענין יציאת מצרים בליל חמשה עשר בניסן^א כל אחד כפי צחות לשונו, ולהלל ולשבח השם יתברך על כל הנסים שעשה לנו שם, שנאמר [שמות י"ג, ח'] והגדת לבנך וגו'. וכבר פירשו חכמים דמצות הגדה זו היא בליל חמשה עשר בניסן בשעת אכילת מצה^ב, ומה שאמר הכתוב לבנך, דלאו דוקא בנו, אלא אפילו עם כל בריה^ג.

וענין המצוה, שיזכור הניסים והענינים שאירעו לאבותינו ביציאת מצרים, ואיך לקח האל יתברך נקמתנו מהן. ואפילו בינו לבין עצמו, אם אין שם אחרים^ד, חייב להוציא הדברים בפיו^ה, כדי שיתעורר לבו בדבר, כי בדבור יתעורר הלב.

משרשי מצוה זו, מה שכתוב בקרבן הפסח^ו. ואין מן התימה אם באו לנו מצוות רבות על זה, מצוות עשה ומצוות לא תעשה, כי הוא יסוד גדול ועמוד חזק בתורתנו ובאמונתנו. ועל כן אנו אומרים לעולם בברכותינו ובתפלותינו זכר ליציאת מצרים, לפי שהוא לנו אות ומופת גמור בחידוש העולם, וכי יש אלוה קדמון חפץ ויכול, פועל כל הנמצאות אל היש שהם עליו, ובידו לשנותם אל הישי שיחפוך בכל זמן מן הזמנים, כמו שעשה

כא. י. בא עשה ז'. רמב"ם עשין קנ"ז, הלכות חמץ ומצה פ"ז. סמ"ג עשין מ"א. סמ"ק קמ"ד. טור או"ח תע"ב—תפ"ד.

ה. וקנאו שיהא עושה מעשה, סה"מ להר"מ.

כא. א. בתחילת הלילה, סה"מ להר"מ. ב. "ובא הפירוש [במכילתא והגדש"פ] והגדת לבנך, יכול מראש חדש תלמוד לומר ביום ההוא וגו' בעבור זה, לא אמרתי אלא בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך, כלומר מתחילת הלילה אתה חייב לספר", סה"מ להר"מ. ג. "ולשון מכילתא [דרשב"י], מכלל שנאמר כי ישאלך בנך, יכול אם ישאלך וכו' אין לי אלא בזמן שיש לו בן, בינו לבין עצמו, בינו לבין אחרים מגין, תלמוד לומר [שמות י"ג, ג'] ויאמר משה אל העם זכור את היום הזה, כלומר שהוא צוה לזכרו כמו אמרו זכור את יום השבת לקדשו", סה"מ להר"מ. ועיין מנ"ח אות א'. ד. עיין מנ"ח אות א' ד"ה וגם, ואות י' ד"ה ואפשר. ה. ראה לעיל מצוה ה', וראה מצוה ט"ו. ו. הנוסח שבפנים ע"פ קצת כת"י, וברמב"ן בהשגותיו לסה"מ, בלאו הראשון ששכח הר"מ, "הנמצאות, מוציאן מאין מוחלט אל היש שהם עליו, ואל היש שיחפוך בו בכל זמן". ושובש ברוב כת"י ובדפוסים הראשונים, ונדפס "הנמצאות ה' היש, שהם עליו ובידו לשנותם, ה' היש", ובדפוס פפד"א "הנמצאות ה'. ובידו לשנות היש". ובדפוס ויז ומנ"ח "הנמצאות הוא. ובידו לשנות היש".

במצרים ששינה טבעי העולם בשבילנו, ועשה לנו אותות מחודשים גדולים ועצומים, הלא זה משתק כל כופר בחידוש העולם, ומקיים האמונה בידיעת השם יתברך, וכי השגחתו ויכלתו בכללים ובפרטים כולם¹.

דיני המצוה, כגון הסדר שחייבין ישראל לעשות כלילה הזה בענין סעודתן, והכוסות של יין שחייבין לשתות ושיעורן, ומזיגתן, וסידורן.

והנני כותב לך בני הסדר בקצרה, כאשר שמעתיו מפי חכמי הדור בדיוק².

בתחילה מביאין מים ונוטלין יד אחת, בשביל כוס קידוש שצריכין ליטול, והכי איתא בברכות פרק כיצד [דף מ"ג ע"א], שבכוס מספיק נטילת יד אחת, ואין מברכין על נטילה זו. ואם רצה ליטול שתי ידיו לכוס נוטל³ בלא ברכה⁴. ואחר כך מברך על היין ומקדש, ואינו מברך על היין לאחריו. ואחר כך נוטל שתי ידיו ומברך על נטילת ידים, ומטבל בירק⁵ ומברך עליו בורא פרי האדמה לפניו⁶, ולאחריו אינו מברך בורא נפשות וכו', לפי שימתינן עד שיאכל המרור ואז יברך בורא נפשות על המרור ועל הירק⁷, ואין כל מה שעשה בינתיים הפסקה כמו שנפרש⁸.

ובמצודת דוד להרדב"ז [מצוה ק"ז] "הנמצאות, ובידו לשנותם בכל עת שיחפזן". וראה מ"ש ר"ש י' תבון בפ"י מלות הזרות שבסו"ס המורה, ערך על מה שהוא עליו. ז. ע"פ הרמב"ן הנ"ל בהערה הקודמת, וכן ביאר הרמב"ן בפרשתי לקמן פסוק ט"ז, וז"ל: והצריך וכו' מצוות רבות זכר ליציאת מצרים, והכל להיות לנו בכל הדורות עדות במופתים שלא ישתכחו, ולא יהיה פתחון פה לכופר להכחיש אמונת האלהים, כי וכו' כבר הודה בחידוש העולם ובידיעת הבורא והשגחתו, וגם בנבואה, והאמין בכל פנות התורה, מלבד שהורה שחסד הבורא גדול מאוד על עושי רצונו, שהוציאנו מאותו עבדות לחירות וכבוד גדול לזכות אבותיהם החפצים ביראת שמו. עי"ש ובפירושו לשמות כ', ב', ובתחילת דרוש תורת ה' תמימה להרמב"ן שהאריך בזה הרבה. ח. רבינו כאן הולך בעקבות הרשב"א בסדר פסח [הארוך] שלו (שו"ת המיוחסות להרמב"ן סי' ר"ב), ובסדר הקצר מכ"י (נדרסו בסוף תשובות וחי' הרשב"א פסחים, ב"ב תשד"מ). ולכן לא צויינו כאן מקורות קדומים. ט. בטור סי' תע"ג כתב: "ולא יטול קודם קידוש כי לקידוש אין צריך נטילה, ומיהו מי שרגיל ליטול כל ימות השנה קודם קידוש, ולא חשיב לקידוש הפסק וכו' גם עתה יכול ליטול קודם". וראה ב"ח שנחלק עם רש"ל אם הנוטל צריך ליטול שנית לכרפס. אבל הרשב"א בתשובה ח"א סי' קפ"ח ותשנ"ב כתב: "נהגו עכשיו הכל ליטול את ידיהם קודם קידוש, ואין אדם נמנע מכך אלא בערבי פסחים [מדרב ברונא בפסחים ק"ו ע"ב, דנראה דמזלזל בקידוש], ואומר אני שהטעם בערב פסח לפי שאי אפשר לו לקדש בפת, דכוס ראשון אומר עליו קידוש". וב"י הביא מהמרדכי, דבפסח שיש הפסק גדול בינתיים אין ליטול קודם קידוש, משום דצריך ליטול ידיו פעם אחרת לעשות הטיבול ונמצא דברכה ראשונה היתה לבטלה, עי"ש. ועיין ב"י וב"ח. [ודעת הרא"ה בבדק הבית בית שיש שיש"א, דהקובע עצמו לשתיה בעי נטילת שתי ידין]. י. ודלא כדמשמע מטור ומרדכי הנ"ל. יא. בדפוסי מנ"ח "הירק". יב. "טיבול ירק זה אין צריך שיעור, אלא אוכל כזית או אפילו פחות מכזית, לפי שאינו אלא כדי שישאלו התינוקות, ואם אכל כזית צריך ברכה לאחריו אבל לא יברך מיד וכו'", רשב"א בסדר הארוך, ועיין מנ"ח אות ח'. יג. כשיטת הרשב"א הנ"ל בהערה הקודמת ובתשובותיו ח"א סי' ע"ב ודמ"א, ובאורחות חיים הלכות ליל פסח סי' ט"ז הביא בשם הרשב"א דלאחר המרור יברך מיד. הב"י סי' תע"ג העתיק בלשון הרשב"א, ולאחר המזון יברך, ובעקבותיו פסק בעולת שבת שם שיברך אחר ברכת המזון, מיהו בראש יוסף (אישקאפה) ובמאמר מרדכי כתבו שט"ס בב"י ומברך אחר הכריכה מיד. מיהו מספר השלחן לתלמיד הרשב"א נראה שמברך לפני הכריכה. יד. להלן באכילת המרור.

ואחר שאכלו מן הירק בחרוסת מוזגין כוס שני, וקורין ההגדה עם שני פרקים מן ההלל, ונוטלין היד האחת^{טו}, ומברך אשר גאלנו וכו' על כוס השני ושותין אותו, ואין מברכין עליו בורא פרי הגפן, ולא אחריו על הגפן^{טז}. ואחר ששתו כוס שני, נוטלין לידיים ומברכין על נטילת ידיים, ונוטלין חצי מצה ומניחין אותה על השלימה, ומברכין על החצי^{יז} המוציא ולאכול^{יח} מצה^{יט}.

ונוטלין חזרת ומברכין לאכול מרור, ואוכלין ממנו בטיבול בחרוסת, ואין מברכין עליה בורא פרי האדמה, לפי שנפטרה בברכה שברכו בירק תחלה, דהכי מתוכח בגמרא [פסחים דף ק"ג ע"ב] דלא הוי הפסקה לעולם שנצטרך לחזור ולברך, אלא אם כן יש בדבר שני ענינים, שיעקור האדם דעתו מן הענין, כגון דאמרי הב וניברך וכיוצא בזה, וכן שלא יהא באפשר לעשות שני הדברים ביחד, כגון מה שאמרו זכרונם לברכה [חולין דף פ"ז ע"א] משתי וברוכי בהדי הדדי לא איפשר^כ. ואחר שאוכלין מן המרור בטיבול^{כא}, כורכין ממנו על גבי מצה ואוכלין.

ואחר כך אוכלין סעודתן. ואחר כך אוכל כל אחד ואחד מעט^{כב} מצה, זכר לפסח שהיה נאכל על השובע. ואין אוכלין עוד כל הלילה שלא לסלק טעם המצה מן הפה, כדכתיב [תהילים קי"ט, ק"ג] מדבש לפיכך, אבל מים ודאי שותין, שאין המים מפיגין הטעם^{כג}. וכן שותין גם כן תרי כסי דמצוה, כי לא נדחה מצוה מטעם זה.

ואחר כך נוטלין לידיים, ואין מברכין על נטילת ידיים, ומוזגין כוס שלישי, ומברכין עליו ברכת המזון ובורא פרי הגפן, אבל לא לאחריו על הגפן. ואחר כך מוזגין כוס רביעי, וגומרין עליו את ההלל, ואין מברכין עליו בורא פרי הגפן, אבל אחריו מברכין על הגפן, והוא שלא יהא דעתם לשנות עוד כוס חמישי^{כד}.

טו. כשיטת הרשב"א בראש הסדר הארוך "שכל שנוטל משקין לשנות צריך ליטול אחת מידיו אותה שנוטל בה את הכוס", ועיין מג"ח אות ו'. טז. עד כאן בסדר פסח הארוך להרשב"א, שלפנינו יז. משום לחם עוני, הרשב"א בסדר הקצר ובחידושו לברכות ל"ט ע"ב. וכ"כ הרא"ה בפקודת הלוי שם יח. ולא "על אכילת", וכ"כ באורחות חיים שם סי' כ"ג בשם הרשב"א והרא"ה ושאר ראשונים. יט עד כאן בסדר פסח הקצר להרשב"א, שלפנינו כ. כ"כ הרשב"א בסדר הארוך בדבריו על ברכת בפה"ג על הכוס, ובתשובתו בח"א סי' ע"ב. כא. בשאר ראשונים "כזית". מיהו רבינו לא פירט בסדר זה שום שיעור. כב. "ופי' תלמיד א' מהר"ש ז"ל, כדי שיהא הטעם מצה בפיו שחייבין אנו לספר ביציאת מצרים כל הלילה, על כן צריך שישאר טעם המצה בפיו", אורחות חיים הלכות ליל פסח סי' כ"ח. כג. "אבל מורי [הרשב"א] ז"ל אוסר יין כדי וכו' וגם שלא יזח טעם המצה מפיו, אבל מים היה מתיר", דרשות ר"י שו"ע סו"פ צו. כד. ראה טור או"ח סי' תפ"א ובאורחות חיים הנ"ל סי' ל"ד ול"ה.

נמצא לפי זה שאין מברכין בורא פרי הגפן אלא תרי זמני, על כוס הקידוש ועל כוס הברכה, ועל הגפן פעם אחת, אחר כל הכוסות^{כה}. וארבע הכוסות ומצה דמצוה צריכין הסיבה. ויתר הפרטים מבוארים בסוף פסחים [פרק עשירי]. ונוהגת בזכרים ונקבות, בכל מקום ובכל זמן. ועובר עליה ביטל עשה.

מצוה כב

מצות פדיון פטר חמור

אזה"ח 1234567

לפדות ולד חמור זכר שנולד ראשון, שנאמר [שמות י"ג, י"ג] וכל פטרא חמור תפדה בשה.

וענינה הוא, שלוקח הישראל שה אחד ונותנו לכהן בפדיון בכור החמור, שהוא לשם יתברך מן הטעם שכתבנו למעלה^כ, והוא ברוך הוא נתנו לכהן, ולפיכך פודהו הישראל ממנו, כי השם יתברך רצה שיהיה לו פדיון בשה. ואם אין לו שה פודהו בדמי שה^כ, ולפי שאין דמי השיות שוין אמרו רבותינו זכרונם לברכה^כ [בכורות דף י"א ע"א], עין יפה בסלע, רעה בחצי סלע^כ, ובינונית בשלשה זוזים. וזמן הפדיון עד שלשים יום. והשה חולין ביד כהן, והחמור ביד ישראל.

משרשי מצוה זו, כדי שיזכרו היהודים לעולם הנס שעשה להם האל ביציאת מצרים, שהרג כל בכוריהם שנמשלו לחמורים [יחזקאל כ"ג, כ'], כמו שכתוב [שמות י"ג, י"ד – ט"ו].

דיני המצוה, כגון שותפות הנכרי או מקבל חמור ממנו להטפל בו, ודין גוי שהפריש פטר חמור מה דינו, ודין חמור שילדה כמין סוס, ודין

כב. יא. בא עשה ח'. רמב"ם עשין פ"א, הלכות ביכורים פ"ב. סמ"ג עשין קמ"ה. סמ"ק רמ"ב. סור יורה דעה שכ"א.

כה. כשיטת הרשב"א בסדר פסח ובתשובה ח"א סי' ע"ב.

כב. א. תוקן עפ"י הכתוב כאן בפרשת בא, ובכל הדפוסים וכתה"י "ופטר". וכן בספר המצוות להר"מ, והוא פסוק בפרשת כי תשא, שמות ל"ד, כ'. ובסמ"ג: "כתוב בפ' בא ופטר". ב. מצוה י"ח. ג. עיין מנ"ח אות ד', שצ"ל שכוונתו בשויו של הפטר חמור. ד. בסמ"ג ויראים הישן שנ"ד: אע"פ שמן התורה יכול לפדותו בכל שהוא תקנו חכמים וכו'. ה. בדפוס מנ"ח: "עין יפה בשני סלע, רעה בסלע". ו. ברכינו בחיי כאן: והטעם בזה מה שדרשו רז"ל [פסיקתא זוטרתא] שהמצריים נמשלו לחמורים, ועוד שאין לך כל אחד ואחד מישראל שלא עלו תשעים חמורים עמו טעונים כסף וזהב, ולכך באה המצוה שנפדה פטר חמור ולא של שאר בהמות, לפי שמכת בכורות בבכורי מצרים היתה. ובמורה נבוכים ח"ג פל"ט כתב: כי מין החמור לבד הוא הכרחי לבני אדם כולם וכו' אך הגמלים והסוסים אינם נמצאים על הרוב אלא ביחידים בקצת מקומות.